

особливо це стосується проблематики взаємодії держави і права, необхідності дивитись на інститути держави через призму права та під кутом беззастережного захисту прав людини, як сутнісного призначення держави.

Минуло майже три десятка років з часу пропозиції розробляти тематику міліції як інституту громадянського суспільства. відповідно вже можна, дивлячись у теперішній час робити певні підсумки щодо ступеню актуальності проблеми.

По-перше, на інституційному рівні, починаючи з 2014 року в країні відбувається реформування органів охорони правопорядку, в першу чергу спрямоване на подолання відчуження між людиною та працівником поліції та вибудовування сервісної ролі поліції по відношенню до громадянина. Успішність цієї реформи - це окреме питання, проте постановка завдання абсолютно вірна та відповідає сутності та призначенню громадянського суспільства.

По-друге, на рівні правової доктрини питання людиноцентризму загальної теорії права, держави як правового інституту тощо, хоч поступово, але, сподіваюсь, безповоротно, займають належне місце в правовій науці і в її дослідженнях.

Все вищенаведене свідчить про фаховість професора Копейчикова В. В., його талант науковця, а ще в його людяність та віру в краще майбутнє.

ШМОТКІН Олексій Вікторович,
професор кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

РОЗВИТОК ІДЕЙ АКАДЕМІКА В. В. КОПЕЙЧИКОВА НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ

Академік В. В. Копейчиков, у якого я навчався на юридичному факультеті Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка в 1984-1985 роках, дуже часто нагадував, що метою існування всіх соціальних інститутів, у тому числі держави і права – є забезпечення прав і свобод особи. Він один з перших в нашій країні почав досліджувати цю проблему. З того часу, його головні ідеї стосовно прав особи залишились незмінні, але доповнились новими науковими наробками послідовників академіка В. В. Копейчикова, до яких відноситься і автор цієї статті. Насамперед, це стосується проблеми співвідношення прав особи та її обов'язків.

З нашої точки зору, права особи – це її можливості по задоволенню матеріальних та нематеріальних потреб, зміст яких обумовлено рівнем розвитку суспільства.

Глибше зрозуміти суть прав людини можна, розкривши основні риси, які їм притаманні.

1. Права особи – це певні її можливості. Вони можуть бути таких видів:

- а) самому здійснювати дії щодо забезпечення власних потреб або утримуватися від таких дій;
- б) вимагати від інших осіб здійснення певних дій на свою користь;
- в) права вимагати від інших осіб утримуватися від дій, спрямованих проти неї;
- г) звертатися за допомогою до державних і недержавних структур для охорони і захисту прав.

2. Це можливості, необхідні для задоволення матеріальних та нематеріальних потреб особи.

3. Права особи зумовлені політичним, економічним, соціальним, духовним рівнем розвитку суспільства, тобто:

– по-перше, зміст прав особи залежить від політичного, економічного, соціального, духовного рівнів розвитку суспільства;

– по-друге, ступінь їх задоволення залежить від політичної культури, характеру соціальних відносин, матеріального добробуту суспільства, його духовних цінностей.

Права особи можна класифікувати за різними підставами:

1. За формою вираження: юридично закріплені; юридично не закріплені.

2. За способом закріплення:

а) закріплені у внутрішньодержавному законодавстві; б) закріплені в міжнародних правових актах.

3. За суб'єктами: а) індивідуальні; б) колективні.

4. За характером потреб, що задовольняються за допомогою прав: а) громадянські; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) культурні.

4. За можливістю реалізації:

а) реальні; б) декларативні.

Реальними правами людини можна вважати ті, що мають необхідні економічні передумови, а також юридично передбачену процедуру їх реалізації, інакше – право залишаться лише декларативним.

5. За статусом фізичної особи:

а) права громадян; б) права іноземців; в) права осіб без громадянства; г) права осіб з подвійним громадянством.

Поряд із правами особи та з метою їх реалізації існують і обов'язки.

Треба відмітити, що реалізація права особи неможлива без здійснення відповідного обов'язку. Це зумовлено тим, що результатом реалізації права є наявність у особи певного матеріального або нематеріального блага. Це благо може виникнути лише внаслідок відповідної необхідної, обов'язкової суспільної діяльності індивідів. Право з'являється у особи тільки після виконання нею певних обов'язків, як результат їх виконання. Не здійснив обов'язків індивід позбавляє себе права. Таким чином, реалізуючи обов'язок – особа створює для себе право. За своєю суттю суспільство виникає для кращої реалізації потреб індивідів, які завдяки своїй солідарній діяльності створюють блага для задоволення цих потреб, на що і спрямовані права людини. Залежно від результатів цієї обов'язкової діяльності, виникає і певний рівень реалізації прав

особи. Зміст прав особи є еквівалентом здійснення нею відповідних соціальних обов'язків. Якщо особа не виконує їх, вона не має певних благ, як результат реалізації її прав або має їх за рахунок виконання соціального обов'язку іншими індивідами. Але ці блага, які отримуються внаслідок експлуатації інших, не можна вважати правами особи. Таким чином права особи не можуть існувати без її обов'язків. Той хто визнає існування прав особи, але не визнає необхідність виконання нею обов'язків, той знищує права особи.

Обов'язок особи – це міра необхідної поведінки, якої вона повинна дотримуватись для забезпечення реалізації прав. Його риси:

1. Обов'язок – це міра необхідної поведінки. Ця поведінка необхідна, оскільки створює умови для реалізації прав зобов'язаної особи та інших індивідів, а також зумовлена потребами існування суспільства загалом.

2. Така міра поведінки може існувати у вигляді:

а) зобов'язання здійснювати певні дії б) зобов'язання не здійснювати ніяких дій в) заборони здійснювати конкретні дії

3. Особа повинна дотримуватись такої поведінки. Відповідно, її виконання забезпечується засобами правового примусу.

Класифікація обов'язків також може відбуватись за різними підставами.

1. Залежно від спрямованості: а) обов'язки щодо себе; б) обов'язки щодо свого оточення; в) обов'язки щодо суспільства; г) обов'язки щодо природи.

2. За статусом особи:

а) обов'язки громадян; б) обов'язки іноземців; в) обов'язки осіб без громадянства; г) обов'язки осіб з подвійним громадянством.

3. Залежно від способу реалізації:

а) ті, що реалізуються шляхом активних дій; б) ті, що реалізуються шляхом бездіяльності.

4. Залежно від потреб інших осіб, суспільства, держави, на задоволення яких спрямовані обов'язки:

а) громадянські; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) культурні.

На сьогодні існує певний дисбаланс між правами та обов'язками особи. При акцентуванні уваги до прав особи мало звертається уваги на її обов'язки. Наприклад, у Конституції України правам особи присвячено 27 статей, а обов'язкам лише 4. Це характерно і для конституцій інших держав і міжнародного права. Певним чином це впливає і на забезпечення прав особи. На жаль існує ситуація, коли незначна частина індивідів має багато можливостей реалізації своїх прав, не виконуючи відповідних обов'язків, але, водночас, використовуючи блага, що були створені в результаті виконання обов'язків іншими індивідами, які, навпаки, мають мало можливостей для реалізації своїх прав. Має місце зловживання правом антисоціальною частиною суспільства, що зумовлено зокрема й прогалинами в правовому регулюванні обов'язків особи.

Проголошення особи, її прав і свобод, безпеки вищою цінністю України на законодавчому рівні є, звичайно, значним кроком на шляху до демократії, створення громадянського суспільства та правової держави. Проте сьогодні доводиться констатувати, що Україна все ще не правова держава, особа залишається вищою цінністю лише в конституційній теорії, а держава виконує

свій обов'язок щодо неї вкрай незадовільно.

Очевидним фактом є юридична незахищеність особи перед державою. Права особи, широко продекларовані Конституцією України і законодавством, не захищають її достатньою мірою від адміністративного свавілля, несправедливості.

Коли йдеться про законодавчу діяльність в Україні, можна констатувати невисоку якість, нестабільність багатьох законів. Розвиток системи законодавства відбувається за рахунок їх кількості. Іноді законопроекти готуються без достатнього наукового обґрунтування та якісного оброблення. Відсутнє наукове прогнозування наслідків їх реалізації, немає належної системи урахування громадської думки. Спостерігається певна суперечливість чинного законодавства, хибі її юридичної техніки.

Характерною є низька правова культура посадових осіб, яка посилюється відсутністю реальної відповідальності за порушення прав особи. Низька юридична культура самих громадян, які не звикли відстоювати свої права. Вказані негативні явища слід уважати досить загрозливим не тільки для прав особи, а і системи національної безпеки в цілому.

На нашу думку, важливим кроком щодо поліпшення ситуації, в якій знаходяться права особи в Україні, могло б стати прийняття закону, який би врегулював суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки особистості (назва може бути, наприклад, «Про безпеку особи в Україні» чи «Про організаційно-правові заходи забезпечення безпеки особи в Україні» чи інші). В деяких державах такі закони існують. Наприклад, в Австрії – це закон «Про захист особистої свободи» від 29 листопада 1988 року, в Іспанії – «Хартія основних прав і свобод» від 09 січня 1991 року.

Вважаємо, в законі що пропонується, слід було б визначити: детальний зміст конституційних прав та свобод людини і громадянина; загальну процедуру реалізації цих прав та свобод; державні структури, що відповідають за їх реалізацію; права та обов'язки цих структур; загальну процедуру охорони прав та свобод; державні структури, що їх охороняють; права і обов'язки цих структур; загальну процедуру поновлення прав та свобод; державні структури, що відповідають за їх поновлення; права і обов'язки цих структур; види, підстави і процедуру обмежень прав і свобод громадян; державні структури, що можуть здійснювати ці обмеження; права і обов'язки цих структур; гарантії правомірності здійснення обмежень прав людини.

Цей же закон повинен закріплювати юридичний механізм здійснення обов'язків, які необхідні для реалізації прав людини.

Головним при здійсненні законодавства щодо прав особи є повна, своєчасна, точна реалізація прав і свобод людини і громадянина.

Повна реалізація передбачає, що на практиці повинні реалізовуватись усі можливості особи, які закріплені нормами про її права.

Своєчасна реалізація вимагає, щоб між виникненням потреб у особи в реалізації певного права та його практичним здійсненням було мінімум часу.

Точна реалізація означає, що здійснення права повинно відбуватись відповідно до букви й духу норми права, що закріплює певне право людини.

Необхідно відмітити, що забезпечення прав особи повинно бути спрямовано, по-перше, на збереження біологічних та духовних основ особи, по-друге, на неприпустимість руйнування цих основ, по-третє, на удосконалення біологічної та духовної природи особи. Без здійснення цих трьох взаємопов'язаних цілей сенс існування прав особи втрачається. Головним при цьому є забезпечення високого рівня духовності особи, без якого навіть за максимального задоволення матеріальних потреб вона перетворюється з людини у бездуховну біологічну істоту. Права особи за своєю сутністю, сенсом, призначенням існують для того, щоб людина звільнилася від негативних тваринно-біологічних рис, а не навпаки. Тому дуже важливо відрізнити права особи від вад людини, які останнім часом все більше розповсюджуються під виглядом прав особи, дискредитуя цю основну соціальну цінність, так як звісно «викривлення кращого є найгіршим», тому що, підриває віру в це найкраще.

